I

Мандрівний інквізитор, чи, як його ще називали, гексен— комісар[2] Йоаган Шггінглер приїхав до містечка Мокмугл у чорній закритій код ясі, його супроводжував віз під шкірою із катом та секретарем і кілька озброєних кіннотників. Поганяв коней у возі маленький карапет із рідким заростям на обличчі та каправими оченятами. Візник же комісарів, навпаки, був величезний та грубий, його червоне обличчя здалеку було видно й уселяло в людей той жах, якому нема пояснення; зрештою, саме для такого ефекту гексенкомісар і тримав біля себе це одоробло. Очі заросли густими бровами, з-під яких прозирав гострий полиск очей, волосся на голові розкудлане й сіре, як попіл, а відслонені частини лиця – ніби два відбиті шматки м’яса, лоба ж у цього чоловіка майже не було. Коли Йоаган Шпінглер приїжджав до міста, підкочувався до ратуші й посилав одного із своїх спідручних до бургомистра, сам при цьому й не подумавши виходити з коляси. Бургомистр виходив до нього сам, при цьому низько кланявся й приступав під благословення. Тоді гексенкомісар звідомляв про свій приїзд і видавав розпорядження негайно вивісити на ратуші й найближчих церквах на дверях оголошення, з якого кожен поселець міста зобов’язувався під страхом відлучення від церкви й судової кари проздовж дванадцяти днів доносити на всіх, хто викликав підозри в чарівництві, про кого ходять лихі чутки чи в кого було щось підозріле в поведінці. Доносителеві обіцялося благословення неба й грошова винагорода із майна чарівника або чарівниці і гарантувалася тайна доносу.

Інквізитор сидів у колясі, аж доки не виготовили того указного листа, доки не прибили його на дверях ратуші й не пішли зробити те саме й до церков, – таке вже в нього було дивацтво, що мало виказувати його особливу відданість ділові, до якого інквізитора було приставлено. Більше того, коляса їхала за людиною, котра повеління виконувала, при тому візниця, помахуючи пужалном, голосно кричав. Уже цей крик та й увесь урочистий акт миттю розганяв із майдану цікавий люд – інквізитор із задоволенням дивився на пустку, що так швидко виникала довкола

нього: заплеснуті вікна, навіть позачинювані віконниці, порожні вулиці та майдан, по якому тепер вільно гуляв вітер; навіть цей вітер починав дути по-особливому, ніби й сам набирався запаху того страху чи й жаху, що падав на містечко, а може, й сам ставав посланцем того страху; вітер пах, як любив у своєму оточенні часом жартувати гексенкомісар, передчуттям крові та смертей.

По тому акті коляса рушала до заїжджого двору із шинком: Йоаган Шпінглер у кожному місті чи й селі заїжджав до одних і тих-таки людей, отож у Могмуглі подався до свого знайомця Максиміліана Шпее; зрештою, той уже давно був звідомлений про приїзд страшних гостей і стояв біля розчинених воріт, а коли патер Йоаган, чи, як його ще звали, патер Йоганес, зволив вилізти з коляси[3], господар двору згинався навпіл і припадав до патерової руки – чудово знав, що до нього на постій прибули гості, які за постій, харчі та вино не платять, але від яких матиме не меншу користь, як від тих, котрі за все це платять.

– Багато в тебезараз постояльців? – спитав Шпінглер, благословляючи господаря.

– Трохи є, ваша милосте, – запобігливо сказав шинкар.

– Зголоси їм про мій приїзд, – сказав Шпінглер, задираючи при цьому лице, ніби пишаючись, – а коли хто із них захоче зі мною розмовитися, я до його послуг.

Ця фраза була майже ритуальна. Означала, що двір від цієї хвилини стає місцем перебування інквізиції і що сюди можна приходити тільки для того, щоб доносити. З досвіду патер Йоаган знав, що зараз до нього ніхто не прийде, отож спокійно зможе пообідати, а по тому завдати пообіднього хропака, бо тільки з ночі й почнеться у нього справжня робота – саме тоді в двір почнуть скрадатися доносителі, а тут уже не до сну. Навіть знав, про що ті говоритимуть, бо майже скрізь виказували одне й те ж: на когось віддавна дивляться з підозрою у чарівництві;

якась жінка, коли почалася гроза, стояла за містом і пильно дивилась у небо; у чоловіка від погляду сусідки сильно розболівся живіт; ще котрийсь скаже, що після сварки із сусідами в нього захворів кінь або кабан; інколи хворів сам доноситель, а часом і знайомий його, і то від того, що до нього чи знайомого доторкнулася жінка і сказала проти нього недобре слово, яке й справдилося.

Йоаган Шпінглер навіть завів у себе зшитка доброго паперу, до якого записував усі випадки чародійства, і то незалежно від судових актів, бо акти здавав до інквізиції, а зошит був завше з ним. Отож, коли починався процес доносництва, він знаходив подібний випадок у своєму зшиткові й згідно кивав головою – повторення мотивів свідчило про правдивість доносителя, адже той казав про речі, які в практиці відьом були. Більший інтерес, навіть своєрідну радість, відчував гексенкомісар тоді, коли звинувачення було нове, своєрідне, – це свідчило, що відьми набувають нових засобів діяльності й відкриття таких засобів його, патера Йоганеса, святе призначення. У вільну хвилину любив перечитувати того зошита, а там записано було всяке: селянин украв у підсудної мішка, залатав ним штани, і після цього йому почало боліти коліно, бо латка була таки на коліні; інший спожив у сусіда пирога, і йому стало від того зле; ще інший скаржився, що після лайки підсудної у нього захворів бик; а двоє жінок було спалено за те, що влітку блукали по лісах, шукаючи для ліків коріння. Ще інша обтерла собі рота після причастя, коли обходила простір біля олтаря, тобто намагалася перетворити шматок проскури в чарівницький засіб. Зрештою, Йоаган давно переконався, що будь-який нещасливий випадок – це підступ диявола чи відьомська дія: засуха, гроза, епідемія, хвороба без причин і так далі.

Йоаган Шпінглер поспішав до виділеного собі покою; йому не терпілося перед обідом погортати свого зошита. Чому перед обідом? Бо обід його завше зморював й хилив до сну, а перед обідом він, хоч і втомлений з дороги, ще повний сили та завзяття. Але патеру Йоганесу не довелося отак пораювати перед ужиттям їжі: тільки-но вмостивсь у кріслі, у двері застукано і йому сповіщено, що один із гостей заїжджого двору Максиміліана Шпее таки хоче негайно поговорити з комісаром

відьом. Інквізитор був здивований, адже, так явно зголошуючись на розмову, доноситель відкривав себе перед людьми, а може, й перед дияволом, який згодом на ньому напевне помститься, але факт був фактом, і гексенкомісар, трохи невдоволений із того, що хтось зважився зруйнувати йому розклад дня, сів у кріслі рівніше, повернувшись лицем до дверей. Але йому довелося розчаруватися, був це сандик із міста Меци Агріппа фон Нетесгейм, той, з яким він колись учивсь в академії і з яким навіть товаришував якийсь час, але тепер між ними заходило ніби й на поєдинок, і все з-за якоїсь жінки в Меці, слідство у справі якої Йоаган ще не закінчив, тобто була все ще закинута до в’язниці, де сиділа забита в тісні колодки у жахливо тісній комірчині. Агріппа вдавав, що діє з огляду на скаргу що до тієї чарівниці приятеля Агріппового батька, і вони провели в Меці не одне змагання щодо тієї справи – все було б добре, коли б не те, що Агріппа аж так перейнявся тією справою, що не покидав його ніде, навіть розшукав інквізитора тут, хоч зараз напевне скаже: зустріч їхня цілком випадкова, бо приїхав він сюди, Агріппа, мовляв, в оборудках. Отож він так і сказав:

– Радий тебе вітати, Агріппо! – мовив патер Йошнес. – Якщо ти знову не почнеш упадати за тією відьмою. Її справа вирішена, і я не радив би тобі виявляти аж стільки прихильності дочці диявола. Чи ми не закінчили дискурсу?

– У тому-то й річ, – сказав Агріппа. – Я тобі вказав, що в актах немає жодного доказу, достатнього для звинувачення тієї жінки.

Патер був невдоволений. Оця надмірна ув’язливість його колишнього приятеля починала дратувати. Ну, звісно, та дияволиця була Агріпповою любаскою, не інакше, а він нещадно збиткується з його, Шпіглерової, схильності до сентименту давньої дружби. Йоаган зітхнув.

– Досить того доказу, що мати її була спалена як відьма.

– Сам чудово знаєш, Йоагане, що це до її справи не стосується. То стосується справи її матері.

Патер Йоганес скривив пухкі губи.

– Згадай "Malleus malcficarum", – сказав він. – Цей донос цілком оснований, адже відьми відразу ж після народження присвячують своїх дітей дияволові або плодять їх з інкубами і насаджують тим самим у родині чарівництво.

На те Аріппа аж побагровів.

– Це хибна теологія, Йоагане. Цього не досить, щоб катувати невинних жінок і тягати їх на вогнище. Чи ж так нищать єресь? Твої докази доводять, що ти сам єретик!..

Йоаган відчув, що йому похололо всередині. Те, що сказав Агріппа, було не жарти. Зрештою, й сам починав сердитися.

– Поясни! – наказав він, адже тут заходило вже не про відьму, а про нього, патера Йоагана.

– Поясню, – жорстко мовив Агріппа. – Хай буде так, як ти мовиш. Але тоді знищується благодать хрещення. Тоді ні до чого й слова священика: "Піди геть, очорнений душею, і заступи місце святому духові, коли через безбожну матір це дитя також підпало під владу диявола!" Ти це хочеш сказати?

Йоаган не витримав. Скочив на рівні й показав гостеві перстом на двері.

– Не зловживай нашою давньою дружбою, Агріппо! – крикнув він. – Ліпше забирайся з очей і не грайся з вогнем!

– Хочеш сказати, що нашій дружбі кінець? – тихо спитав Агріппа, його очі при цьому палали.

Тоді Йоганес відчув крижаний холод під лопаткою – може, це він занадто? Чи не ліпше спровадити цього чоловіка миролюбно, щоб не заважав чинити святе діло, а потім узятися й за нього? Ну, не самому, а показати комусь на нього пальцем.

Патер Йоганес сів і витримав довгу паузу.

– Ні, не хочу губити з тобою давньої дружби, Агріппо, – тепло сказав. – Але неналежне місце для балачки вибрали. Все одно справа не вирішиться, поки не повернуся до Меци. Там і продовжимо балачку. А може, й урятуєш ту, про яку так печешся.

– Дякую, Йоганесе. Печуся за нею не через свій інтерес, а через те, що в світі мусить існувати Божа справедливість.

– Це вже ти даремно, Агріппо, – розсунув пухкі вуста Йоаган. – Бог судить не в цьому світі, а в кращому. Для суду в цьому світі він настановив нас.

– А коли ви помилятиметеся?

– Тоді судитиме нас. І дитина знає, Агріппо, – невинному суджено царство небесне, а винному пекло, упаси нас від нього, Господи!

– Воістину! – сказав Агріппа вже з просвітлілим лицем. – Радий, що ми, хоч і випадково, ще раз зустрілися і дійшли згоди.

II

Обід принесли до кімнат, притому не служка, а сам господар. Патер Йоаган Шпінглер любив поїсти, особливо вишуканих страв, які майстер готувати тутешній кухар, котрий свого часу знав часи кращі, але через надмірну схильність до вин опинивсь у цьому заїжджому дворі, в якого, правда, репутація була досить висока. Отож, коли патер уздрів тацю, а на ній салати й паштети, яким мало прийти в поміч добре вистояне вино, він миттю забув про справи й прикру розмову, яку тільки-но відбув із Агріппою, а звів руки догори, здаючись перед чарівним наступом усміхненого на обидві щоки господаря.

– Радий прислужитися вашій милості скільки можу! – мовив улесливо шинкар, добре знаючи, що недаремно прийшов, бо так вимагали їхні вже складені стосунки. Патер мав запросити його, господаря, у співтрапезники, хоч їжа й вина була шинкареві, при тому пан Максиміліан мусив удавати величезне зворушення за таку честь – решту страв доноситиме їм служка. Отак вони й опинилися віч-на-віч, обід тягся добрі дві години, патер Йоаган щасливо поглинав десятки принесених страв, заливаючи їх густо таки справді чудовим вином, і вони балакали при цьому як справжні друзі, оповідаючи веселі фабла, при чому господар сміявся, ніби в бубон бив, а патер заливався тоненько, хоч такий сміх не дуже личив його поважній персоні, а ще при такій украй серйозній місії.

І тільки тоді, коли було подано і з’їдено фрукти, пан гексенкомісар споважнів, його обличчя скам’яніло і він уперше зирнув на господаря двору й компаньйона аж так, що в того з’явився дрож у ногах.

– Тепер, пане Максиміліане, подайте мені чогось смачного на закуску. Чи ж є?

– Катарина Ліпс, ваша милосте.

– Хто така?

– Дружина вчителя, ваша милосте. Вона пізно встає вранці, і щоразу на її тілі помітно сліди.

– Свідок є?

– Так. Дівчина, яка в них служила. Часом на тілі Катарини бувають і рани. Окрім того, вона дивиться спідлоба, а часом завмирає серед дня, закочуючи під лоба очі. А найгірше… Вона, пане ви мій, читає книги!..

– Книги? – аж підскочив патер. – Де ж вона їх бере?

– В чоловіка вчителя, який їх купує, хоч заробляє не стільки, щоб купувати аж таку розкіш.

– О, це вже голубка з голубком. Як його звати?

– Петер Ліпс, ваша милосте.

– Це заможний дім?

– Цілком. Патерів батько був відомий у місті купець, гендлював худобою. Але його син не захотів перейняти доброго батькового ремесла, а вчивсь проклятим наукам десь у Вюрцбурзі.

– Де? – стрепенувся патер Йоаган. – Там не вчать, до вашого відому, проклятих наук!

– Ну, це вже вам ліпше знати, ваша милосте, – ухильно відказав шинкар. – Я знаю інше: коли жінка замість порядкувати в домі читає книги, тут уже без отого, імені якого не хочу й називати, не обійтися, ваша милосте!

– Гаразд, – сказав патер Йоганес, бо в нього вже склеплювалися повіки. – Матимеш із того діла достойну мзду. Достойну, Достойну!

– Чи ж смачна вам закуска, ваша милосте? – спитав підхлібно шинкар.

Але патер уже позіхав. Любив отак перед сном потягтися з насолодою; зрештою, це був знак і для господаря, щоб забирався. А відбувався цей акт так: патерові починало ломити вуста, очі його заплющувалися, замлювалися, тоді з розхилених вуст виривалося зітхання, а наступної хвилі широчезний рот Йоагана Шпінглера розтулявся аж так, що у щелепах хрускало. Так було й цього разу, й шинкар миттю зірвався на ноги, щоб, боронь Боже, не завадити високому гостеві і не зіпсувати йому отих солодких перед сном та відпочинком хвилин. Це було вчинено й справді, бо в патера Йоганеса була одна слабкість: після доброї їжі він конче мав передрімнути, притому сонливість накочувалася на нього лавиною і знагла захоплювала – сидів тоді чи лежав.

Отож і тепер, сидячи в кріслі, патер ніби проваливсь у підземелля: падав туди як чорний птах, розкинувши руки-крила, розвіявши поли чорної мантії, аж свистіло довкола повітря, а може, й не повітря – свист наростав ізнизу, ніби з підземних рурів виривалися струмені пари; зрештою, й справді від того розливався туман, кошлатий і клубастий, в якому мигали якісь червоні оголені постаті. Тоді на нього, Йоагана Шпінглера, напливло обличчя Агріппи фон Нетесгейма, криво усміхнене й також червоне, і він, Агріппа, сказав:

– Твої докази виводять, що ти сам єретик, патере Йоганесе!

– Але я спалив уже дев’яносто вісім відьом, – вигукнув Шпінглер. – Ще дві – і їх буде сто, не рахуючи тієї, яку ти захищаєш і до якої запалений гріховною пристрастю, – їх, ті дві, я знайду тут. Але й твоя згорить на вогнищі, Агріппо! Нею я почну свою другу сотню!

Агріппа на те тільки засміявся, вискаливши червоні губи й зуби, і патер Йоаган раптом збагнув, з ким має діло. Він зойкнув, бо йому просвітліло в голові, хай тисячу разів був поринутий у сон і хай летить у червоно-синіх хвилях сморідкого туману. Його мозок, однак, працював чітко й тверезо, бо завжди був на сторожі Божої слави, спить він чи не спить. І за довгий час, відколи став комісаром відьом, добре вивчив своє ремесло, як і те, якими можуть бути підступи диявола, – недарма все те пильно й старатливо записував. Добре відав також, що не варто забувати й про власну засторогу, адже сила дияволова більша людської.

І це так його схвилювало, що він аж прокинувся й довго сидів у кріслі, очунюючи й отямлюючись, картаючи себе за те, що полінувався дістатися до ліжка, щоб заснути нормально. Йому знову загучав у вухах Агріппин голос і те несподіване звинувачення в єретицтві, притому звинувачували не кого, а його ж, Йоагана Шпінглера, – ні, це пахло чимось недобрим. "Того не можна полишати на так, треба випередити нечестивця. Я його випереджу!" – подумав твердо він.

Кліпнув оченятами, що наче темні сливки плавали в молоці білків, і вже більше не думав про Агріппу – думав про речі нагальніші: зараз викличе людей і пошле їх по ту відьму, яку йому Господь сподобить викрити і знищити в науку прийдешнім поколінням. І він відчув, як завжди в таких випадках, гостру цікавість до чергової жертви, а водночас холодний, але й пристрасний розважок мисливця, який зважився йти супроти хижого звіра.

Потягся до дзвінка й подзвонив двічі, викликаючи посіпак. І, поки мали відчинитися двері, патер Йоганес думав лише про одне: брати Катарину Ліпс чи її чоловіка також. Петер Ліпс напевне був чорнокнижником, але коли брати обох, то його в число ста викритих відьом. не зачислиш. Загалом же, брати обох було вигідніше для святої інквізиції – тоді майно нечестивців повністю буде сконфісковано. З того майна має заплатити й господареві цього двору, де сидить, – ні, таки ліпше брати обох! А щодо числа сто, то є шлях простіший і так само певний. Зрештою, й чорнокнижники в нього мали свій рахунок, цього

разу виходило також кругле число – двадцять п’ять. А дев’яносто дев’ятою відьмою могла б стати прислужниця, яка свою господиню й виказала. Треба її промацати! Отож патер Йоганес наказав посіпакам, щоб брали обох Ліпсів, а їхню колишню прислужницю викликали для допиту.

III

Катарина Ліпс відчувала останнім часом тривогу. Все почалося від того, що вона вигнала свою служницю Елізу Гільген, бо та виявилася неохайна, лінива й пащекувата. Еліза подивилася на пані з-під лоба і процідила крізь зуби:

– Це вам діло так не мине, я подбаю! – повернулася й пішла геть.

Катарина схвилювалася: не мала ніяких підстав тримати в себе негідницю, але щоб та виявилася аж така нахабна, що й погрожувати посміла, – цього вже було занадто! Зрештою, все можна було забути, коли б не почала невдовзі відчувати щодо себе охолодження сусідок, з якими раніше втримувала сякий-такий лад. Очевидно, та пащекуха рознесла про неї якісь брехні, омовила її, розповіла про ті ущипливі, але цілком добродушні кпини щодо сусідок, які Катарина в сімейному колі часом дозволяла. Отже, довкола неї, Катарини, почала зводитися стіна відчуження; з нею віталися крізь зуби або й не віталися зовсім. Коли проходила вулицею, жінки замовкали й дивилися на неї порожніми очима. А що найгірше, Катарина не могла знайти собі нової служниці, хоч бажаючих служити дівчат завжди було досить. Отже, навколо неї почала ніби снуватися якась змова, і жінка це виразно відчувала. Не втрималася й поскаржилася Петеров, і той як міг заспокоїв її, порадивши менше виходити на вулиці й золити жіночі очі, бути до всіх як і раніше, тобто ніби не помічати зміни до себе ставлення, а ще піти і щиро посповідатися патерові Маркусу, який був людина розважлива та впливова.

Катарина чоловіка послухалася, стала тільки зрідка виходити з дому, завжди чемно з усіма віталася і ніби не помічала відвернутих спиною до себе сусідок. Пішла вона й до патера Маркуса і щиро розповіла про все, що навколо неї чиниться, і про негідницю служницю, яка її напевне обмовила.

Патер Маркус, очевидно, знав щось більше.

– Ходять чутки, дочко моя, – лагідно сказав він, – що ти читаєш книжки свого чоловіка і часто засиджуєшся за ними й до півночі.

– Хіба ж то гріх, панотче? – спитала Катарина, бо те, що сказав патер, була правда.

– Це не гріх для людини вченої і мужа, але гріх для жони, – мовив патер Маркус.

– Але ті книги – тлумачення Святого Письма, отче! – сказала Катарина.

– Тлумачити Святе Письмо можуть мудрі філософи, люди твердого розуму, а істотам розуму тонкого, як жіночий волос, досить молитви і сповідання віри, тобто боговгодного й чесного життя.

– Хіба ж я не жила боговгодно й чесно?

– Це мусиш знати сама. Але щось чинила не так, коли люди від тебе відвернулися. Уподібнюватися до інших треба, а не відрізнятися, бо гординя – один із великих гріхів людських. Хай книжки читає твій муж, а ти знай жіноче діло, тобі належне.

– Я жіночого діла в домі не занедбую, отче, – впустила очі Катарина.

– Жіноче діло ведеться не тільки в домі, – сказав патер Маркус, – але і в світі. Бо коли ти жона в домі, а до інших жон гординю тримаєш – це також гріх.

– Що ж мені робити, отче?

– Молися й уповай! Покірлива будь і добра! Ходи в храм щодня, до сусідок своїх підійди, перепроси їх і у покорись… А книги читати покинь. Бо твердий розум вони укріпляють, а тонкий зламати можуть.

Пішла з храму, глибоко задумавшись. Ні, не все розуміла в цьому світі. Читати й писати навчив її чоловік, а вона виявилася настільки здібна, що напрочуд легко засвоїла науку. Здивований тим, Петер виклав їй курс граматики й латинську мову. Вона засвоїла й цю науку блискуче, а за кілька років вони могли між собою говорити латиною. Дітей не мали, отже, Катарина знайшла в науці розраду. Чоловік почав викладати їй поетику. За рік Катарина вже віршувала, притому так, що дивувала свого чоловіка.

– Тобі треба було народитися хлопцем, – сказав якось їй. – Стала б славна на весь світ. А так… Аби біди тобі з цього не вийшло.

Більше він її не вчив, хоч вона прагла ввійти в таїни риторики й філософії. Тоді й почала читати його книги, навіть і найскладніші. Робила те не на очах людських, і, коли б не та негідниця Еліза, ніхто про те й не довідався б.

Не йшла із храму, а летіла. Гірка образа пекла їй серце: ну, що лихого вдіяла в світі? Хіба віддаватися науці й поезії жінці гріх? Хіба розум не треба ширити в світі, а нерозум проганяти? Але не в одній книзі прочитала, та й Святе Письмо про те вістило, що розум може таїтися в нерозумі, адже те, що розумне для світу, для Бога – це нерозум, і навпаки. Тоді навіщо всі ці книги, науки й розмисли? Навіщо школи, колегії й академії, навіщо магістри, філософи й богослови? Чому чоловік

може мудрість осягати, а жінка ні? Чи тонкий розум, навчений мудрості світової, не може стати твердий? Коли б у неї були діти, мала б досить клопоту біля них і не мучилася б цими думками. Ні, вона не все у світі розуміла; знала тільки: своїми заняттями й читанням нікому не несла ніякого зла. Єдине зло, яке вчинила: не втримала біля себе лихої та дурної пащекухи, яка тайкома підглядала за нею, підслуховувала їхні з чоловіком розмови, а потім виносила все те з хати на вулицю.

І от тепер Катарина відчувала, що світ, ніби петля, звужується і звужується навколо неї, що їй мало стає повітря, аби дихати, що вона ніби у скляну кулю потрапила й біжить, біжить у ній, лишаючись при цьому на одному місці, тоді як куля тікає з-під ніг, а до скла попритулялися зусебіч обличчя, розплескавши носи й вирячивши очі, і тицяють у неї пальцями, порозтулявши зубасті роти, щось регочуть і кричать. Ні, вона знає, що вони кричать:

– Дияволиця! Дияволиця! – і це так страшно.

Катарина схаменулася. Справді кричали – вуличні хлопчаки.

"Що вони, показилися? Чому до неї посміли вжити це слово?"

Злякано, затравлено озирнулася – сонце блиснуло їй у вічі, на мить засліпивши. Химерна біла хмара застигла біля нього. Загорілася яскраво-зелена на узбіччях трава. В очі впали спотворені від крику обличчя хлопчаків. З-за дерев’яних затул визирають цікаві очі, жіночі очі – ох, як вони її ненавидять, а вона їх! А біля під’їзду її двору стоїть критий чорний віз і стоять якісь озброєні люди в чорному, а довкола них – міщани, котрі збились у гурт і простягли водночас в її бік руки. Тут-таки, біля воза, застиг її чоловік Петер, на руках у нього кайдани[4], і він повернув бліде обличчя в її бік? І воно таке бліде, як і та хмара над головою, що біля сонця.

Катарина відчула, що в неї так само зникає з тіла кров, що в неї широко розверсті очі і вражено розтулений рот. Вона зупинилася з розгону й раптом повернулася й кинулася тікати звідси геть, але хтось темний чекав на неї зовсім неподалік, а може, це прискочив один із тих капосних хлопчаків, що неподобно обзивали її дияволицею, – підставив їй ногу. Вона перечепилася й упала у куряву. Тоді й почула регіт, улюлюкання й тупіт важких чобіт. Знову зірвалася й закричала, ніби смертельно поранений птах. Важкий кулак бухнув їй межи очі, вона знову впала обличчям у куряву. Цупкі, грубі лаписька схопила її за ноги, насилили петлю й потягли дорогою, а вона зав’юнилася й закричала, але й цього разу їй нічого не допомогло.

IV

– Вона справжня відьма, – сказала Еліза Гільген цілком переконано. – Я за нею давно стежу. Якось вона пізно встала, а коли я допомагала їй одягтися, побачила на її тілі червоні круглі плями з монету – було це вранці. А однієї ночі я прокралася до її спальні – вона лежала як мертва й не рухалася. Я торкнулася її – тіло було холодне. Перед ранком щось захурчало в комині, я навмисне не спала, щоб все дослідити й побачити, і я уздріла білу тінь, що вилізла з печі й чимдуж побігла в спальню. А ще вона варила зілля, а що там і до чого вичитувала з книжок, про те не відаю. А ще вона вбила дитя і варила його в котлі, пританцьовуючи й ухаючи. А ще до неї приходив чоловік, зовсім схожий на пана Петера, але з чудною шапкою на голові і в дуже маленьких чобітках. Коли ж скинув шапку, я побачила на голові в того ніби пана Петера ріжки, він кинувся до пані обніматися й цілуватися – тьху, тьху, тьху, не загадати б на себе! А потім він скинув чоботи, і я побачила, що в нього не людські ступні, а ратиці. І почав він таке з панею вичворяти, при тому обмовляючи Бога, що про те не можу розказати, а тих слів повторити.

– А ти повтори, повтори! – лагідно сказав гексенкомісар.

Тоді Луїза впала на коліна, перехрестилася, звела очі до неба й заклялася:

– Убийте мене і ріжте, але проти Бога таких слів мої вуста ніколи не вимовлять.

– Ну гаразд! Тоді розкажи, що вони витворяли.

Це розповісти Луїза згодилася, хоч спершу трохи й ламалася, але тільки при тій умові, що прошепче ті слова панові гексенкомісарові на вухо. І вона почала шептати, пристрасно, із захватом, ніби не осуджувала, а заздрила своїй пані й сама була не проти таке вчинити.

– Досить! – обірвав патер Йоаган. – Що іще?

– А те, що вона цілими днями й ночами читала чорні книги, і від тих книг підіймалася чорна пара, пані дихала тією парою і щось бубоніла. А по тих чорних сторінках стрибали чорні чоловічки із чорними ж хвостиками, а пані дивилася на них, плескала в долоні й реготала. По тому волосся в неї стало дибом, а я так перелякалася, що зуб на зуба мені не потрапляв.

– Чому не донесла на неї зразу? – спитав патер Йоганес.

– Бо хотіла вислідити, не споловивши, – твердо мовила Луїза.

– А виказала, коли вона вигнала тебе.

– Бо вислідила все й не могла більше.

– А пан Петер теж читав ті чорні книги?

Луїза ніби отямилася, очі її забігали.

– Пан Петер – чоловік добрий, – сказала вона. – Він і жінку од чорних книг одмовляв.

– Але ж він знав про те, що його жінка відьма?

– Ні, не знав, – ніяково сказала Луїза. – Він тільки, наскільки знаю, відмовляв її читати книги.

– Звідки знаєш? – спитав строго патер. – Дивись не бреши!

– Він чоловік добрий, – злякано сказала Луїза.

– З’яви істину, – мовив урочисто патер Йоганес, – щоб я не добивавсь у тебе правди іншими шляхами.

Луїза злякано замотала головою:

– Я сказала правду.

Тоді з іншої кімнати виступив кат, в його руках був дауменшток[5].

– Бачиш цю штуку, – сказав він. – Рука чи нога закладається сюди, а гвинт закручується – буде дуже боляче. Ліпше зізнайся.

– В чому? – злякано спитала Луїза, всі думки від страху в неї змішалися.

– А ти вже й забула, що я питав. Чи Петер Ліпс знав, що його жінка відьма.

– Знав, – тихо сказала Луїза, губи її тремтіли.

– І відмовляв її не тільки від книг, але і від того, щоб не літала на шабаш?

– Так, – шепнула Луїза.

– А сам читав ті ж таки чорні книги?

– Ні, він читав учені книги.

– А звідки знаєш, коли сама невчена?

– Чортики на тих книгах не стрибали.

– З’яви істину! – сказав патер, а кат показав Луїзі бейнештаубе, або іспанського чобота.

– Хороша річ, дівонько! Хочеш покажу, як вона діє?

Луїза заверещала.

– Викладай! – крикнув патер Йоганес.

– Він читав ті самі книги, – видихла служниця.

– Тепер ти молодець! – сказав кат.

– Цього нам досить, – мовив патер, позіхнувши. – Записав усе? – звернувся до писаря. – Хай поставить хрестика.

Луїза поставила.

– Далеко з міста не відходь, – наказав патер Йоганес, колупнувши пальцем у вусі, бо йому засвербіло. – Може, ще тебе покличемо. Йди, дочко, з Богом, і хай тебе благословить Господь!

Луїза присіла, поцілувала патера в руку і чимдуж побігла до дверей, бо їй тут уже й страшно ставало, а ще відчувала вона на спині пильний патеровий погляд, яким той дивився на неї, – як вуж на жабу, хоч і не

знала думок, що з’явились у патеровій голові, а це було зовсім не прихильні до неї думки.

V

Усе це відбувалось у магістраті, де тимчасово розмістився мандрівний духовний суд, тут було, зрештою, й тюремне приміщення з колодками та знаряддям для тортур.

Катарина лежала в глибокому підвалі, ноги їй було забито в колодку, аж не могла вона зворухнутися, а на шию їй одягли ошийника із залізними шипами до тіла – ошийник був на ланцюгу, припнутім до стіни. Руки їй прикуто до поперечної балки, лежала ж жінка на балці повздовжній, отож ніби на хресті була розп’ята. Не мала змоги й ворухнутися, тіло їй заклякло й уже боліло, і вона послала думку й молитву до того, котрий був розп’ятий 1516 років тому, бо проповідував світові любов та милосердя і всі десять заповідей. І от прийшли його учні, зрозумівши з тієї науки те, що їм було корисне, тобто пожиточне, й іменем його хреста почали розпинати всіх невдогодних та непокірних, а разом із ними й невинних, в ім’я любові сіючи смерть, а в ім’я покірливості – непримиренність. Ця думка засіла кілочком у голові Катарини Ліпс, і їй раптом здалося, що хтось колись безнадійно зрадив учителя, що вчинок Іуди Іскаріотського – тільки перша печатка тієї великої зради[6]; зрештою, то й не зрада була, а відречення. Зрада ж справдешня замислювалася серед вірних та відданих, тих, котрі за потребою відрікалися, а коли варто було каятися, то й каялися, й поверталися, тих, котрі спершу гонили вчителя, а потім раптом перейнялися його вченням, – побачили-бо дійовість того вчення і відчули його живучість у віках.

Й раніше про це думала, начитавшись книг Святого Письма, але не допускала таких думок до серця; зараз же, розіпнута на хресті, як і він, і в передчутті мук, що на неї чекають, тільки й думала, що про нього й про велику йому зраду, бо мимоволі ніби переходила в його плоть, а її думки ніби навіювалися його думками.

– Господи, – прошепотіла вона, – ти прийшов на світ і дав себе розіп’ясти, бо хотів спасти його від ненависті, яка затопила цей світ. Але, Господи, ти не спас світу, а тільки розтяг свою муку у віки. Велиш добрим та розумним гинути, а лихим панувати. Хіба така має бути наука любові?

Прислухалася, ніби хотіла почути відповідь, але тиша стояла навдокіл. Тяжко нило тіло, бо не могла ним рухнути, в’їдалася поперечна колода у спину, тіло ніби руйнуватися починало зсередини. Ні, вона не зовсім добре знала, що її чекає, бо про те, що чинять із запідозрюваними в чарівництві, ходили тільки глухі чутки, зокрема про нелюдські муки, яким їх піддають, – зрештою, ніхто ніколи живим звідтіля не повертався. Тільки раз бачила вона, як палять відьом, і це було щось таке жахливе, що вдруге і втретє це дивитися не пішла. В тих нещасливих були почавлені пальці на ногах та руках, чорні лиця, осмалені голови, несамовиті очі, сині плями на шиї – і от вона також у їхній шкурі. Десь поруч лежить так само закутий її добрий та напрочуд спокійний чоловік Петер – як би вона хотіла перемовитися з ним, порадитися, але також неможливо. Тоді відчула, що має згадати щось конче потрібне: чи з прочитаних книжок, чи з того, що при нагоді оповідав їй чоловік; здається, це мала бути ниточка, за яку можна схопитися, – їй у голові аж обертом пішло, так напружила пам’ять. Десь читала, чи це чоловік казав, що обвинуваченому в чарівництві не давалося ніяких засобів захисту. В "Malleus maleficarum", тобто "Hexenhammer-i" – "Молоті відьом", було встановлено принцип, що імена доносителів мають зберігатись у тємниці. Одне тільки могли вжити оскаржені, але що? Ні, вона не могла того згадати; колись це було сказано в принагідній розмові; може б, на ясну голову воно б і прийшло на думку, але тепер, коли вона мучиться, коли її чомусь уподобили до Учителя, водночас називаючи її його ворогом, була цілком безпорадна. Ну от, поворушила головою – й шипи миттю в’їлися їй у шию – скрикнула; спробувала поворухнути руками чи ногами – тільки біль був у відповідь на її потуги.

Тоді почула в коридорі кроки – йшло, очевидячки, двоє. Кроки лунко розлунювались у тиші, і їй аж жахко від того стало. Зупинилися біля її

дверей, заскреготів ключ. Один із сторожів тримав смолоскипа – всунув його у підставку, перед тим освітивши її всю.

– Ну що, поласуємо, поки її не перетворили у м’ясо?

– Ги-ги! – засміявся другий. – Ти перший чи я?

– Звісно, я! – сказав перший, очевидно, старший. – Відстебни їй ошийника, щоб не заїло. Чуєш, красуне, – до неї нахилилося заросле обличчя. – Може, ми тебе розкуємо й побавимося з твоєї волі? Відьми таке діло полюбляють, ще й з надмірностями.

Вона закричала. Тоді їй всунули до рота кляпа й почали чинити насильство. Відчувала на собі тягар, чула сопіння, запах перегару й часнику, потім упав на неї другий, від цього смерділо перегаром і цибулею. І знову – тягар і сопіння. Вона задихалася, пробувала пручатися, але була безсила. Сльози текли їй по щоках – ось він, початок тортур: позбавлення її честі. Ні, її позбавили честі ще раніше, коли волокли за ноги до воза – то було перше зіткнення з брутальною силою, у волю якої потрапила.

Потім їй дали спокій. Пішли, зачинивши двері й погримотівши чобітьми, весело поміж себе розмовляючи, – знала, що не востаннє до неї прийшли. Тоді вилила решту сліз і як могла заспокоїлася. І прийшла їй до голови дивна думка: світ тільки позірно сонячний та гарний. Насправді ж він – черево апокаліптичного звіра, і живе в ньому ще й безпросвітня тьма – не має вона ні форми, ні розміру. Можливо, й справді та тьма у формі безвидного й безформного звіра, щось ніби хижа риба, котра вряди-годи заковтує когось із сущих. І той, кому трапляється таке нещастя, потрапляє в її черево, тобто у її волю: не має значення, винуватий він чи ні. Має значення тільки те, що людина стала належати тому звірові і, доки не з’їсть і не перетравить її, доти з утроби своєї не випустить. Колись така тьма[7] прийшла і до Вчителя. Ковтнула його, як ковтає кожного смертного, хоч він і не був смертний. Хтозна, може, він пішов

назустріч апокаліптичному звірові, тьмі отій, щоб навчити покоління, як, в неї чи у нього увійшовши, залишитися чистим?

– Боже, Боже, – зашепотіла вона. – Хіба можна в череві апокаліптичного звіра, в пеклі цього світу залишитися чистим?

VI

І знову задудніли в коридорі кроки, і знову прийшли до неї ті брутальні двоє – служки пітьми, розкували її, знову згвалтували і, даючи тумаки, погнали сутереном. В неї було заклякле тіло, і вона ледве дибала, в неї була бридка ураза від того, що з нею чинили, але раділа хоч би з того, що могла розправити закляклі члени[8], що в спину не в'їдаються ребра колоди, що зараз вона спробує розтлумачити тому чоловікові із комітету боротися з відьмами: сталася якась несвітня помилка, це її оббрехала власна служниця, навісна негідниця, а вона насправді жила благочестивим життям, ходила ретельно до храму і вчасно сповідалася, що вона вірна овечка Христового стада і хоче такою залишитися навіки.

І все, що хотіла сказати, виповіла відразу, як опинилася перед патером з кирпатим носиком, пухкими губами й пувичками-очима, адже з дитинства була навчена довіряти духовній особі. Плачучи, розповіла, як збиткувалася із неї сторожа, а вона ж чесна й порядна матрона. І той патер чемно її слухав, покивуючи головою, тільки ледь-ледь усміхаючись, а в кутку кімнати сидів, ніби опудало нерушне, за столиком писар, але не записував нічого, тільки дивився на неї скляними очима, а в другому кутку стояв, ніби пам'ятник, склавши руки на грудях, кат, але не всміхався – обличчя мав залізне й непорушне, а вона говорила й говорила й не могла зупинитися, і сльози котилися їй по щоках – аж руки простягала до патера, адже він той, хто має її зрозуміти й допомогти наблизитися до Бога, – молила й просила. Патер її не перебивав; уважно, ледь схиливши голову, слухав, ніби отець-сповідник, і дав їй виговоритися, тобто терпляче вичекав, поки не витекли з неї всі слова, –

був спокійний і добродушний, цей Hexenkommissare, а коли вона замовкла, милостиво дозволив їй сісти, і голос його потік лагідно й тепло:

– Маю надію, пані, на ваш добрий розум та поступливість, щоб полегшили мою важку, маловдячну роботу, а себе збавили мук. Зараз я усе вам розтлумачу. Ми не хапаємо безневинних людей, а тільки тих, проти кого маємо свідчення. Злочини ділимо на crimina ordinaria[9] і criminaexscepta[10]. Але є особливий злочин criminaexscepta inexscepta, особливий в особливому – він чиниться таємно, ховається у тьмі, покривається темними силами – таким злочинцям допомагає сам диявол, навчаючи відьму брехати суду, заперечувати власну вину, затемнює пам’ять свідків, осліплює суддів і втомлює ката. Супроти вас маємо безперечні свідоцтва, визнані живими свідками. Дайте мені папір, – звернувся патер до писаря. – Ось, будь ласка, можете самі прочитати, ви це вмієте, або ж прочитаю їх я.

– Можу прочитати, – сказала Катарина і взяла листка.

І от саме тоді, коли взяла листка й прочитала, її осяяло, і вона таки згадала, як можна боротися.

– Ці свідчення вам дала Еліза Гільген на основі смертельної до мене ворожечі і з помсти за те, що я прогнала її зі свого дому за несправність та негідність.

Патер Йоганес Шпінглер аж рота розтулив – таке в його практиці боротьби з відьмами траплялося вперше – підсудна знала, виявляється, канонічне право.

– Може бути, може бути, – сказав лагідно він, уже наперед солодко тішачись, що сотою його відьмою буде не та простачка, пащекувата служниця, а ця – не елементарна чергова жертва диявола, а його улюблениця. – То, може, ота паскудниця, відходячи від вас, дивилася з-під лоба? І, може, проти вас похвалялася?

– Так було! – сказала Катарина Ліпс.

– І ви це свідчите з усією відповідальністю, яка покладається на свідка?

– Свідчу, – сказала Катарина, і патер радісно закивав головою.

– Приймаємо ваше свідчення, – сказав лагідно. – Негідницю буде заарештовано як вашу спільницю, дуже я радий, що викриваєте тих, хто був із вами у змові й погодженні.

– Але ж, пане гексенкомісаре, я не сказала, що вона моя спільниця, бо я чесна жінка! – вигукнула Катарина. – Я лише відвела її свідчення супроти мене, бо воно засноване на смертельній до мене ворожнечі.

– Може бути, може бути! Але, на жаль… маємо ще одного свідка, проти якого, пані, не можете сказати, що він перебуває у смертельній проти вас ворожнечі.

– І хто цей свідок?

– Бачу, вам знайомий "Malleus maleficarum", пані, отже, відаєте, що ми, судді, ні в якому разі не маємо повідомляти звинуваченому імені свідка. – Він на хвилю задумався, опустивши голову, але невдовзі знову її звів, оченятка його зблиснули. – Але вам за те, що виказали свою спільницю, скажу: це… ваш чоловік, Петер Ліпс! Правда, ми змушені були з ним поговорити трохи жорсткіше, ніж з вами.

Вона не витримала й закричала: удар був розрахований надто точно. Тепер Катарина остаточно переконалася: ота тьма, той апокаліптичний звір, безвидна риба, заковтує її. Петер, добрий і лагідний чоловік, не витримав тортур, бо ніхто їх не може витримати, він сказав про неї те, чого не було, отже, тьма примусила його до того, вичавила з нього

зрадницькі слова, ні, не зрадницькі, а вимучені, вибиті, вирвані з його язика розпеченими кліщами.

– Що з ним буде? – спитала глухо.

– Те, що і з вами, – спокійно відказав патер Йоганес.

– Нас спалять живцем?

– Ну, все залежить од вас. Я можу, наприклад, посприяти, бо ви зговірливі в дечому. Коли признаєтеся відразу, без примінення відомих вам засобів, вважатимемо вас за таку, від якої диявол відступив і яку вже не захищає. Тобто можу пообіцяти, що вас умертвлять, перш ніж спалити.

Тоді вона знову подумала про Вчителя. Можливо, він прийшов на суд також, аби переконати суддів, адже мав таку величезну силу переконання. Однак зрозумів, що апокаліптичного звіра не переконати навіть синові Божому. Тому й вирішив піти на хреста, хоч сила його була більша від сили суддів, і прийняти смерть, хоч був безсмертний. Бо тільки в такий спосіб міг проголосити найбільшу, найстрашнішу й найповчальнішу свою проповідь. Адже нею він прорік: диявол на землі є. Ота тьма, яка заковтує, ніби невидима риба, отой апокаліптичний звір – це його образ. Та тьма – у сильних світу цього, скільки б не називали вони себе світлом чи навіть його оборонцями. Тьма ота всюдисуща і вічна, вона перебуває не в одному часі, а в часах. Вона не закінчується з одним поколінням, а вона – в поколіннях. Вона – як росток у зерні, бо і в зерні існує два ростки: один, зелений, для життя, другий, чорний, для гниття. Отож він і пішов на смерть, Учитель, щоб попрати смерть, дав себе пожерти тьмі, щоб научити добромисельних людей: є сила, якої не здолати й синові Божому, є смерть, якої не перейти й безсмертному, але це зовсім не значить, що він, Учитель, смерті і тьмі улягав. Улягали тьмі та смерті розбійники, що висіли біля нього. Одного з них, Вараву, він помилував, щоб навчити людей одній істині: й життя у тьмі – не життя.

Катарина Ліпс, жінка, геній якої мав пропасти уві тьмі, дивилася широко розверстими очима на лагідно усміхненого патера Йоганеса Шпінглера, людину з усмішкою, але з напрочуд холодними очима, й подумала, що він легко міг їй збрехати: її чоловік ще не підданий тортурам і нічого проти неї не сказав. Але вона знала, що це може статися, більше того, вона знала, що, навіть коли він, підданий тортурам, нічого супроти неї не скаже, це також не змінить її долі. І Катарина раптом відчула, що наповнюється твердістю, що‘, зрештою, цей поєдинок із псевдопатером, котрий сидить навпроти неї, не тільки вивірення її духу, а й продовження отого віковічного змагання, яке почав на землі ще Вчитель.

– З’яви істину, – мовив урочисто патер Йоганес. – Чи признаєшся у тому, що донесла на тебе служниця твоя Луїза Гільген і що підтвердив твій чоловік Патер Ліпс, професор? Чи признаєшся, що брала безпосередню участь у шабаші, що мала статеві стосунки з інкубом і що забавлялася з ним у найрозпусніший спосіб. Коли так, то розкажи, як усе відбувалося і в який спосіб бавилися ви із інкубом, тобто нечистим у людській іпостасі.

– Я чесна жінка й порядна матрона, – твердо відказала Катарина.

Патер Йоганес подивився на неї кругленькими, майже щасливими очками.

– Після всього, що на тебе наговорили, можеш так казати? Сама це свідчиш чи так велить тобі мовити диявол?

– Сама і від свого розуму, – сказала Катарина.

– А чи знаєш, до чого це призведе? Ми змушені будемо піддати тебе тортурам. Покажи їй, хлопче, як ми її змушені будемо мучити. Власне, мучитимемо не так тебе, як диявола в тобі, а сама відаєш, милосердя тут немислиме.

І кат показав їй усе, що й Луїзі Гільген показував. Катарина дивилася на катівське приладдя широко розплющеними очима, але мовчала.

– Маю ще до тебе, Катарино Ліпс, милосердя, – сказав патер. – Бо я добре вивчив ваше поріддя, відьом. Добре тямиш: не може той, хто не спробував тортур, повірити в їхню силу. Але то страшна сила, і страшні переживання впадуть на тебе, Катарино.

Катарина здригнулася.

– Невже не боїшся?

– Боюся, – відверто сказала вона. – І хотіла б у всьому признатися. Але скажіть мені по совісті, отче: чи зможу я зберегти блаженство душі, коли подам брехливі свідчення?

– Брехливих свідчень у тебе ніхто не вимагає, – сказав патер. – Від тебе вимагають тільки зізнатись у тому, у чому звинувачують тебе свідки.

– Звинувачення Луїзи Гільген недійсне, – сказала Катарина, – бо воно йде від смертельної до мене ворожнечі. Свідчення мого чоловіка, якщо воно є, так само недійсне, бо воно неправдиве, а вимучене вами. Я добре знаю, що чинила, а що ні.

– Ну, це не зовсім так, – вже холодніше сказав Йоаган Шпінглер. – Дещо ти могла чинити, не знаючи про те. Наприклад, ходила на шабаш відьом, покинувши тіло в домі, тобто ходила духом своїм, бувши цілком несвідомою власного вчинку.

– Чи ж можна судити людей, несвідомих власного вчинку? – спитала Катарина.

– Звичайно, – мовив патер Йоганес. – Бо судиться не несвідомість, а вчинок.

– Навіщо ж тоді мене допитувати, коли я не знаю про свої лихі вчинки? Який пожиток тоді з моїх признань?

Патер Йоаган знову викруглив очі. О, йому трапилася таки й справді незвичайна відьма, мудро навчена самим дияволом. Яка велика сила її логіки! Але й він не ликом шитий.

– Знання про свої лихі вчинки в тебе є, – сказав він. – Вони лише сховані в тобі. Ми ж спробуємо відігнати від тебе твого захисника – диявола, і ти все пригадаєш. Починай, кате!

Кат схопив Катарину за руку й потяг у куток, де стояла драбина й лежали катівські інструменти.

– Роздягнешся сама чи допомогти? – спитав він.

– Роздягнуся сама, – сказала Катарина.

Скинула одежу, хоч їй було жахливо соромно. Але не бажала, щоб її роздягав цей виродок.

Кат тим часом схопив смолоскипа, що стримів запалений у підставці, й підніс до її волосся. Волосся затріщало й узялося полум’ям, Катарині нестерпно запекло, й вона кинулася бігти. Але кат підставив їй ніжку, вона гримнула об підлогу, полум’я при цьому збилося. Кат міцно зв’язав її, а тоді запалив знову.

– Господи, допоможи мені! – крикнула Катарина. – Господи, не можеш залишити мене, неповинну!..

Коли отямилася, над нею зависло обличчя ката. Нестерпно боліли опіки на голові й у паху.

– То що? – спитав кат. – Прояснилося тобі?

– Ліпше тобі признаватися, – сказав кволим голосом патер.

– Гаразд, – мовила Катарина. – Я охоче помру і признаюся в тому, чого бажаєте. Але при одній умові, – вона облизала попечені губи.

– Чи ж ви чули таке, отче, – сказав кат. – Вона ставить нам умови! – І він грубо зареготав.

– То її право, – спокійно промовив з глибини кімнати патер Йоганес. – Ми тебе слухаємо.

– Признаюсь у всьому, – сказала Катарина, – коли ви, мої судді, візьмете на себе відповідальність за мій гріх брехні.

Кат аж відсахнувся:

– Чули, отче? – скрикнув він. – Ні, я ще такого не чув!

– Це свідчить, – спокійно сказав патер Йоаган, – що диявол пообіцяв їй свій захист. Продовжуйте! Пошукайте на її тілі місць диявола.

Кат почав наколювати тіло Катарини голкою, але вона вже не кричала, тільки здригалася. Патер Йоганес навіть не зійшов зі свого крісла, але пильно стежив за маніпуляціями ката.

– По-моєму, в неї все тіло – місце диявола, – сказав він. – Так буває в тих, "котрі особливо ним люблені. Маю переконання, що нам трапилася по-особливому люблена дияволом відьма.

– І я так думаю, – сказав кат.

– Катарино Ліпс! – проголосив патер. – Перш ніж перейти до справдешніх тортур, ще раз закликаю тебе: з’яви істину!

– Пане судде, – сказала жінка. – Одного у вас прошу: осудіть мене невинну. Охоче б зізналася, але я справді невинна. Не чинила я ніяких лихих справ.

– Переходьте до третьої міри тортур, – сказав патер Йоганес.

Кат почав загвинчувати біля Катарининої ноги жом. Катарина закричала.Тоді їй поклали до ротаcapistrum[11] іще більше стягли гвинти. Жінка вся зціпилася, але жодної сльозини не випало з її очей.

– Ну що ж, – сказав патер Йоганес. – Хай полежить. Ходімо вип’ємо по келиху вина.

Вони пішли в сусідню кімнату, пили, їли, розповідали веселі історії і повернулися у катівню десь через півгодини: Катарина була без пам’яті. Кат вилив на неї відро води, а коли вийняв із рота сарізігит, вона знову закричала:

– Я невинна! О Йсусе, не залиши мене! Допоможи мені в моїх муках!

– Доведеться перейти до четвертої міри тортур, – сказав патер.

Але тут їх чекала несподіванка. Хоч на обвинувачену наділи іспанського чобота й пригвинтили, вона не тільки не зронила жодної сльозини, але й не кричала, хоч capistrum цього разу їй до рота не вкладали.

– Per maleficium[12]! – вражено сказав патер Йоганес і схилився до катованої. – Чи визнаєш свою вину?

– Невинувата! – зі стогоном проказала Катерина.

– Гаразд, – мовив патер Йоганес. – Вважатимемо, що четверту міру тортур вона витримала. Чи ти таке бачив? – спитав у ката.

– Часом трапляється, – ухильно відказав кат.

– Витягніть її! – наказав інквізитор.

Кат вивернув Катарині руки, її підняли над землею, а до ніг причепили гирі. Потім кат почав бити її різками. Катерина глухо стогнала, а на домагання признатися не відповідала. Зрештою скрикнула, закликаючи на поміч Бога, і зомліла.

Коли прийшла до тями, побачила біля себе патера Йоганеса, який сидів на ослінці й пильно на неї дивився.

– Даремно затялася, – сказав їй. – Мусиш признатися, бо маєш бути винувата. Катуватимемо тебе не тільки сьогодні, а й завтра, післязавтра, аж доки не признаєшся. Коли помреш під тортурами, все одно будеш оголошена відьмою і спалена. Коли ж витримаєш всі муки, в чому я сумніваюсь, це значить, що винувата тим більше – диявол дає тобі силу і втримує твого язика, щоб не могла говорити й признатися. Отож послухай мене, не на зло тобі кажу: ліпше признайся, бо нема тобі звідси виходу. Коли вела лихе життя, вела його у спілці з дияволом, коли ж вела порядне – вдавала із себе порядну, щоб не падала на тебе підозра. Коли лякаєшся тортур – винувата, коли ж упевнена в своїй невинуватості – тим більш винна, бо диявол тебе стереже й допомагає тобі. Без того сприяння людина не може витримати того, що тобі вже вчинено. Коли ж захищаєшся й переконуєш нас у невинуватості своїй – значить, винна, а коли мовчиш під час тортур – це перший доказ твоєї вини. Так чи інакше ти маєш умерти, притому страшно вмерти, бо ти під час тортур ворочала очима – це значить, що шукала поглядом диявола; ти лишалася напружена й мала нерухомі очі – це також значить, що бачила диявола.

Знайшла силу перенести тортури сьогодні – це значить – заслужила вже покару. Коли ж витримаєш всі тортури, залишишся після того жива й не признаєшся – сидітимеш у в’язниці, поки там не згниєш. Отже, один у тебе шлях – признатися, і ти це вчиниш!

Катарина слухала цей монолог, і їй почало здаватися, що патер перед нею починає мінитися й коливається, ніби ставав водяний. Увіч уздріла, як чорніє його кругле лице з кирпатим носиком, пухкими вустами й пувичками очей; з лоба Йоганеса Шпінглера раптом почали пнутися ріжки, а коли опустила очі, уздріла, що ноги патерові обросли щетиною, замість чобіт у нього – ратиці.

– Чи бачиш ти диявола? – спитав патер гучним голосом.

– Бачу! – відповіла пошепки Катарина.

– Чи була ти на відьомському шабаші?

– Мене притягли сюди… Насильно! – сказала Катарина.

– Той диявол, якого бачиш, хоче тебе захищати?

– Ні, – відповіла Катарина. – Хоче мене судити.

– Цього досить, – сказав патер Йоганес Шпінглер, комісар із комітету боротьби із відьмами. – Вона призналася, і ми можемо її судити.

Пройшовся покоєм, стукаючи об підлогу ратичками, і за ним поволочився Довгий чорний хвіст. Тоді повернувся до Катарини, яка дивилася на нього з несусвітним жахом, і підморгнув:

– А ти, Катарино Ліпс, сильна жінка. Відверто кажучи, мені тебе жаль.

VII

Наступного дня, після того як у містечку Мокмугл спалили подружжя Ліпсів разом з їхньою служницею[13], патер Йоаган Шпінглер з компанією виїджав із містечка в цілком доброму гуморі[14] у свій упередній шлях, а точніше, до міста Меци, де на нього чекала незавершена справа тієї жінки, за якою упадав Агріппа фон Нетесгейм.

Дорогою патер Йоаган обдумав кілька речей: кого треба вважати його сотою відьмою: Катарину чи Елізу, адже Еліза виявилась навіть затятіша Катарини, – вирішив, що все-таки Катарину, адже то була вчена відьма. Друге, про що він міркував: прийшов час зайнятися тим навісним Агріппою. Приятелем конче треба було пожертувати, для цього вистачить натравити на нього когось із своїх нових знайомих, ну хоч би Фрідріха Мінца, – річ це не вельми складна. А ще думав патер Йоганес про дивну дияволову силу, про яку стільки навколо балакано, – в глибині душі він у неї не вірив. Усе, що є, міркував цілком добродушно патер, – те є, отже, логічно думаючи, коли є він, борець із нечистою силою, то смішно гадати, що її, нечистої сили, не існує, але перебороти свій внутрішній сумнів не міг; звісно, про те не треба нікому пробалаку— вати. Ніхто не назве його роботу приємною, але патер не бажав би міняти її на іншу, і то не тільки тому, що приносила прибутки. По-своєму вірив у свою місію, а ще й у те, що, виконуючи таку чорну роботу, захищає й себе від свавілля інквізиції, бо сам добряче вивчив нехитрий, але й нещадний механізм її роботи. Принаймні хотів дожити спокійно віку, аби ніколи не зазнати того жаху, який ніс у світ сам.

Це й була фатальна думка, за яку Бог чи диявол мстить. Бо тільки про те подумав, як його повіз було зупинено; якісь люди вирвали дверцята його коляски, схопили патера за рясу й поволокли. Патер Йоаган Шпінглер зарепетував. Його тягли по землі, тусаючи ногами, доки не кинули під колеса точнісінько такої ж коляски, як і його. Відчинилися дверці – і звідти виступив його новий приятель Фрідріх Мінц – саме той, якого патер Йоганес бажав натравити на Агріппу фон Нетесгейма.

– Ви заарештовані, колишній пане гексенкомісаре, – сказав офіційно Мінц. – Проти вас маємо безперечні докази, засвідчені живими свідками, що ви єретик.

Патер Йоаган Шпінглер звів очі, і йому здалося, що з темної отхлані коляси Фрідріха Мінца виплив згусток тьми. Той згусток підплив до нього, як риба чи апокаліптичний звір, і розтулив зубату пащеку, аби його ковтнути.

Патер Йоаган заверещав і хотів тікати, але йому підставили ніжку. Коли ж упав, на нього кинулося кілька посіпак і міцно патера зв’язали, а на руки наклали ще міцні кайдани.

Шпінглер верещав, кричав, молився, вищав, лаявся, але його вдарили по голові ломакою, і він затих.

2

"Комісар відьом".

3

Він був огрядний, із круглим лицем, посеред якого стирчав маленький кирпатий носик, а вже під ним, призирливо зломані, спочивали пухкі вуста.

4

Чи так?

5

Дауменшток – прилад для стискування, жом.

6

Учитель про нього знав, і не без його волі це відбулося.

7

А може, й апокаліптичний звір, а може, хижа, безвидна риба.

8

Хоч це так важко давалося.

9

Злочини звичайні.

10

Злочини виняткові.

11

Capistrum – кляп (лат.).

12

Permaleficium— диявольське мистецтво (лат.).

13

Луїза також не хотіла признаватися у відьомстві, і їй кілька разів натягали іспанського чобота й підвішували до стелі, лишаючи висіти

годинами, їй також обпалили на тілі волосся і голкою вимацали кілька плям диявола; зрештою призналася й вона.

14

Частка з конфіскованого майна Ліпсів була поважна.

15